

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. Корецького**

КУКУРУЗ Оксана Володимирівна

УДК 32+34](477+438)(02)

**ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИКИ І ПРАВА
У ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є монографія.

Робота виконана у відділі правових проблем політології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Науковий консультант –

доктор політичних наук, професор

Горбатенко Володимир Павлович,

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,

провідний науковий співробітник

відділу правових проблем політології.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

Новакова Олена Вікторівна,

Національний педагогічний

університет імені М. П. Драгоманова,

професор кафедри політичних наук;

доктор політичних наук, професор

Перегуда Євген Вікторович,

Київський національний університет

будівництва і архітектури,

завідувач кафедри політичних наук і права;

доктор політичних наук

Петренко Ігор Ігорович,

Київський національний

університет імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри політичних наук.

Захист відбудеться 26 квітня 2021 року о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) політичних наук в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 25 березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат політичних наук

М. Д. Ходаківський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Категорії «політика» і «право» використовуються повсякденно у всіх сферах життєдіяльності суспільства. І спеціалістами, і пересічними людьми вони зазвичай сприймаються як такі, що цілком зрозумілі і не потребують уточнення для розуміння. Водночас у наукових дослідженнях існують сотні різних понять, які визначають ці явища, акцентуючи увагу на різних аспектах їх функціонування. Аналіз прикладних досліджень, де згадуються ці явища, свідчить, що автори обирають один із підходів, але, як правило, не зазначають його. З якими саме аспектами цих багатограних явищ ототожнює науковець категорії «політика» і «право», з контексту дослідження може визначити лише фахівець.

Актуальність і необхідність комплексного дослідження взаємодії політики і права зумовлені як теоретичними, так і практичними потребами сучасного суспільства.

Дослідницька потреба. У науковій літературі часто обґрунтовується необхідність домінування права над політикою або навпаки, політики над правом. Поза увагою дослідників залишаються умови, за яких відбувається певний взаємовплив. Наприклад, політичний режим, який, з одного боку, є визначальною умовою створення певної моделі взаємодії політики і права, а з іншого – результатом взаємодії цих регуляторів. У сучасних демократичних суспільствах неможливо визначити якусь одну, особливу, провідну підсистему, яка впливає на всі інші; усі вони однаково важливі й впливають одна на одну. Взаємодія політики і права є різною за умов тоталітарного, авторитарного та демократичного режимів і має свої особливості в умовах трансформації суспільства.

Термінологічна потреба. Термін «політика» має багато значень, які можуть істотно відрізнятися одне від одного. В англійській мові є поняття «polісу» і «polіtics». Перше зазвичай вживають, коли йдеться про програму розвитку суспільних сфер, країни, про діяльність задля реалізації цієї програми, а друге – коли здебільшого мовиться про боротьбу за владу, публічні маневрування, дії, вигідні окремим політичним суб'єктам. Оскільки «політика» – єдиний термін в українській мові для позначення багатьох аспектів даного явища, то в суспільстві й навіть у науковому середовищі утвердилося розуміння, що політика має підпорядковуватися праву. Очевидно, що в цьому випадку йдеться про політику як боротьбу за владу, політиканство. Насправді політика – в сенсі узгодженого плану, програми чи концепції впорядкування суспільних відносин повинна бути першим етапом правотворення, а також присутня на його останніх етапах, оскільки зміст проекту правового акта обов'язково треба перевіряти на відповідність принципам та цілям, визначеним у політичній концепції.

Практична потреба. Під час суспільних трансформацій політика і право частіше, ніж в інші періоди, піддаються впливові суб'єктивних і стихійних чинників. Відтак для успішного проведення реформ, встановлення нового суспільного порядку повинна зростати роль науки у цих процесах. Дослідження і діяльність політологів та юристів мають ґрунтуватися на критерії об'єктивності й виходити з інтересів

суспільства, держави в цілому. Теорія і практика тісно пов'язані та залежні одна від одної. Лише в країнах, у яких існує стабільна демократія, науковці можуть дозволити собі особливо не втручатися у сферу практики. Це тому, що там вже узгоджені правила взаємодії теоретиків і практиків, налагоджені відповідні механізми. Для публічного обговорення нового проекту в засобах масової інформації запрошують професорів університетів, науково-дослідних центрів, а не політехнологів. Процес державотворення залежить не лише від влади, а й від чіткої позиції науковців, заснованої на критеріях об'єктивності та пропагуванні у суспільстві цінностей, які є основою політики і права. А це справедливість, мистецтво управління суспільними справами в напрямі створення умов для гідного життя якомога більшої частини населення.

Грунтовні теоретичні й методологічні настанови щодо розуміння політики і права, їх взаємопов'язаності в суспільстві, структури їх взаємодії, містяться в працях мислителів кінця XIX – початку XX століть, зокрема С. Дністрянського, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, В. Липинського, Л. Петражицького, П. Сорокіна, В. Старосольського, О. Строніна. Їхні оригінальні концепції актуальні тому, що були створені в умовах, аналогічних до нинішніх, – у період суспільної трансформації.

Із значної кількості сучасних праць, присвячених політиці і праву, в даному дослідженні використано насамперед ті, в яких йдеться про взаємозумовленість, взаємозв'язок, взаємовплив цих явищ. Комплексному дослідженню політики і права, визначенню поняття і структури взаємодії політики і права сприяв аналіз теоретичних, методологічних і прикладних досліджень значної кількості вчених, зокрема Н. Антанович, В. Бабкіна, О. Бабкіної, О. Батанова, Т. Берната, З. Блока, Т. Бондарук, П. Боровця, С. Вронковської, Є. Врублевського, В. Горбатенка, О. Гришнєвої, М. Гульчинського, Т. Дая, О. Дем'янчука, М. Зірк-Садовського, М. Козюбри, Г. Колбеча, М. Колодзейчак, А. Колодій, А. Косця, Е. Кустри, Л. Лещинського, А. Лопатки, А. Іванової, А. Коваленка, О. Костенка, І. Кресіної, А. Круглашова, О. Мережка, О. Минькович-Слободяник, О. Мироненка, А. Мохонько, І. Музики, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Є. Перегуди, І. Петренка, А. Подгурецького, Ф. Рудича, В. Селіванова, В. Сіренка, О. Скрипнюка, А. Сотник, О. Стойко, В. Тарасюка, Т. Тараконич, В. Тертички, В. Тимошенко, І. Усенка, М. Ходаківського, Ю. Цуркан-Сайфуліної, О. Чальцевої, Ю. Шемшученка, О. Ющика, А. Яблонського, В. Явір, Д. Яковлева.

Розкриттю особливостей суспільної трансформації, під час якої відбувається взаємодія політики і права в Україні й Республіці Польща, сприяли праці О. Бабкіної, І. Балаклицького, В. Горбатенка, П. Вінчорека, О. Долженкова, А. Жегоцького, Т. Загороднюк, Я. Залесного, Г. Зеленько, С. Катаєва, В. Кобильника, Г. Колодка, Ю. Мацієвського, М. Михальченка, А. Новака, О. Новакової, Н. Паніної, А. Пшеворського, О. Романюка, М. Савчина, Т. Сломки, О. Фісуна, Ю. Шайгородського, М. Шаповаленко, П. Штомпки, І. Яценка.

Модельовання взаємодії політики і права, розкриття основних соціально-політичних показників реальних і оптимальної моделей виконано з урахуванням напрацювань В. Арндта, В. Бабкіна, С. Балана, Н. Батанової, А. Бобрук, С. Божика, М. Бурдоносової, Р. Вишньовського, С. Вінера, П. Вінчорека, П. Віплера,

С. Вронковської, Є. Врублевського, К. Геца, М. Головатого, В. Горбатенка, С. Дреліха, В. Джуна, Б. Дземідок-Ольшевської, Б. Добек-Островської, О. Заславського, М. Зубика, М. Іванова, О. Костенка, Я. Кохановського, Л. Кочубей, Е. Кустри, А. Медушевського, О. Минькович-Слободяник, П. Мироненка, Н. Омельченко, Н. Оніщенко, М. Остапенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, Р. Пйотровського, М. Польового, С. Прилуцького, П. Рабіновича, В. Риндюк, С. Рудницького, М. Самуїліка, Ф. Семенченка, В. Сіренка, В. Смолянюка, Я. Срокоша, Є. Стельмаха, М. Теплюка, С. Тишки, М. Філара, А. Ходубського, О. Хоруженка, В. Цветкова, Р. Циппеліуса, Ю. Шемшученка, П. Шляхтуна, П. Шосток, О. Ющика, М. Яс-Козяркевич, К. Ястжембської.

Зважаючи на вищезазначене, в пропонованій дисертації політика і право розглядаються як важливі суспільні регулятори, які за своєю суттю мають спільну мету – ефективне управління суспільними справами, і, виходячи з цього – спільні завдання. До дослідження взаємодії політики і права залучено напрацювання українських і польських науковців. Вибір країн – України та Республіки Польща зумовлений тим, що політика і право – явища, які тісно пов'язані із соціокультурним середовищем, відтак поглиблене вивчення і порівняння можливе лише на прикладі суспільств, у яких відбуваються схожі державотворчі й правотворчі процеси (перехід від авторитарного режиму до демократичного, від волонтаристського типу правотворення до суспільного). Встановлення особливостей взаємодії політики і права у двох країнах дасть можливість визначити існуючі та створити належну моделі такої взаємодії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках планових науково-дослідницьких тем відділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Політико-правові засади трансформації партійної системи України (2015–2016 рр., РК 0115U002138), «Правовий вимір інформаційної політики України в умовах глобальних викликів» (2017–2018 рр., РК 0117U002701), «Концептуальні засади правової політології в умовах інтеграції наукового знання» (2019–2020 рр., РК 010184100386). Тема дисертації затверджена Вченою радою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України 13 лютого 2018 р. (протокол № 2). Монографія рекомендована до друку Вченою радою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України 30 червня 2020 р. (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є концептуалізація взаємодії політики і права в Україні та Республіці Польща у процесі суспільної трансформації та створення на цій основі оптимальної належної моделі, орієнтованої на забезпечення суспільних інтересів. Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- з'ясувати стан і способи вивчення явища взаємодії в суспільних науках, визначити методологічну основу для дослідження взаємодії політики і права;
- дослідити особливості розуміння взаємозв'язку політики і права українськими і польськими вченими;
- визначити поняття «взаємодія політики і права» та структуру цього явища;

- з'ясувати основні умови (характеристики суспільної трансформації), в яких відбувається взаємодія політики і права в Україні і Республіці Польща;
- розкрити особливості взаємодії між різними видами політики і галузями права та визначити види, на основі яких буде розглянуто практичний рівень взаємодії політики і права;
- охарактеризувати роль і можливості спільних суб'єктів політики і права в розробленні й реалізації політики і права в Україні та Республіці Польща;
- провести порівняльний аналіз кількісних і якісних показників результатів практичної взаємодії між політичними рішеннями і правовими нормами в Україні та Республіці Польща щодо регулювання спільних об'єктів;
- з'ясувати зв'язки між поширеними в українському і польському суспільствах політичними і правовими явищами та обрати критерій для визначення виду моделі взаємодії політики і права в цих країнах;
- визначити іманентні елементи належної моделі взаємодії політики і права, вказати її показники.

Об'єктом дослідження є політика і право як взаємопов'язані явища суспільного життя.

Предметом дослідження є особливості взаємодії політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціальні підходи й методи наукового осмислення політичних і правових явищ. В роботі застосовано закони і методи логічного аналізу та синтезу, дедукції, індукції та аналогії, порівняння та протиставлення. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що означає залучення потенціалу понять, теорій, концепцій, окремих підходів політичної та юридичної наук. Такий підхід дозволив комплексно підійти до вивчення політики і права. Існування спільних для обох наук понять, спрямованість теоретичних напрацювань на практичне застосування вказують на трансдисциплінарність дослідження.

Розгляд політики і права у їх взаємодії здійснено з урахуванням синергетичного підходу, який орієнтує на аналіз ролі, інтересів, мотивів суб'єктів, що беруть участь у суспільних процесах. Синергетичний підхід якнайкраще підходить до дослідження взаємодії політики і права в період суспільної трансформації, оскільки акцентує увагу на значенні таких явищ, як непередбачуваність, випадковість, протилежність. Застосування функціонально-телеологічного підходу до розгляду взаємодії політики і права допоміг встановити основні межі дослідження. Основну увагу зосереджено: на функціях і цілях політичних рішень і правових норм; на умовах, що заважають або сприяють досягненню цілей політики і права; на спільній меті політичних рішень і правових норм; на результатах взаємодії політики і права крізь призму забезпечення інтересів – приватних або суспільних. Аналіз ключових понять та формулювання нових здійснено за допомогою діалектичного методу, який дозволив визначити загальні, особливі й одиничні властивості досліджуваних політичних і правових явищ. Порівняльний метод дав змогу встановити схожість та відмінність досліджуваних об'єктів, сформулювати узагальнення, визначити певні

закономірності, з'ясувати чинники, які є визначальними у певних процесах. Дослідження загальних і особливих, позитивних і негативних характеристик, причин і наслідків взаємодії політики і права здійснено з використанням методу ситуаційного аналізу (case-study) на прикладі спільних для політики і права об'єктів. Метод моделювання дав змогу відобразити реальні моделі взаємодії політики і права в Україні та Республіці Польща й на цій основі виокремити іманентні елементи належної моделі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні взаємодії політики і права у процесі суспільної трансформації на основі політологічного аналізу і систематизації теоретичних здобутків і практичного досвіду в Україні та Республіці Польща.

Вперше:

- за допомогою функціонально-телеологічного підходу політику визначено як сукупність публічних і непублічних найбільш оптимальних для країни політичних рішень, які визначають програми розвитку кожної суспільної сфери та країни загалом, розроблені на основі реальних соціальних інтересів, метою яких є мінімізація конфліктів у суспільстві, забезпечення гідних умов життя якомога більшої кількості громадян;

- сформульовано поняття «взаємодія політики і права» як взаємовплив політичних рішень і правових норм, спільною метою яких є ефективне управління суспільними справами. Взаємодію політики і права охарактеризовано: як динамічний, безперервний процес розроблення та реалізації політичних рішень і правових норм; як механізм узгодження теоретичного і практичного рівнів функціонування політики і права – на першому взаємодіють сутності політики і права (концепції політики і права), на другому рівні – політичні рішення і правові норми в конкретних процесах (розроблення, ухвалення, реалізації); як поєднання зусиль колективних та індивідуальних суб'єктів, що беруть участь у переговорах, консультаціях, обговореннях щодо врегулювання певних суспільних проблем, у яких відбувається обмін інформацією, що в кінцевому результаті приводить до зміни їх поглядів і поведінки та відображається у змісті політики і права;

- визначено схожість та відмінність ідей українських учених щодо взаємозв'язку і взаємовпливу політики і права двох трансформаційних періодів (кінця ХІХ – початку ХХ століть та кінця ХХ – початку ХХІ століть). Зокрема, з'ясовано: схожість прослідковується в тому, що категорію «політика» вживають, але її розуміння не завжди зазначають; у дослідженні політики і права звертають увагу на важливість обрання правильної методології для об'єктивних досліджень та на необхідність використання знань з різних наук (міждисциплінарний підхід) для наближення до істини. Натомість відмінністю є те, що в працях столітньої давнини щодо взаємозв'язку цих двох явищ політику вчені частіше асоціюють з програмою дій, державною політикою у сфері правотворення, із засобом передбачення наслідків правового регулювання, а в сучасних – з практичною діяльністю політиків;

- виявлено, що найвідомішою у польській науковій літературі концепцією, яка поєднує дві досліджувані категорії – політику і право, є «політика права». Створена Л. Петражицьким понад сто років тому, вона активно поширювалася і розвивалася

його учнями і послідовниками. Встановлено, що польські вчені двох трансформаційних періодів (кінця XIX – початку XX століть та кінця XX – початку XXI століть) найбільше уваги приділяють одному з її видів – «політиці правотворення». Визначено категорії і способи, за допомогою яких найчастіше описується зв'язок політики і права в сучасній польській науковій літературі. Серед них: 1) політика правотворення (визначення способів реалізації суспільно-політичних цілей за допомогою права); 2) законодавча політика (цілеспрямована діяльність законодавця, який за допомогою норм права розв'язує певні проблеми у конкретній сфері суспільного життя); 3) вплив політиків та політичної ситуації на зміст норм права (діяльність, зумовлена цілями суб'єктів, що борються за владу);

– запропоновано два фактичні підходи до розуміння професії «політолог» – фаховий і дилетантський. Перший: політологи – це особи, які мають знання у сфері управління суспільними справами, знають політичні закономірності, об'єктивно аналізують політику, політичні процеси, науково прогнозують результати рішень і дій політиків, надають обґрунтовані рекомендації щодо поліпшення регулювання відносин у суспільстві, ефективного розвитку держави тощо. Другий: політологи (політехнологи) – це особи, які обговорюють політичні події, висувують свої версії оцінок політичних подій, результативно виконують замовлення політиків, політичних партій, бізнесменів, часто не задумуючись про мету такого замовлення, засоби її досягнення, наслідки. Звертається увага на те, що поставлені цілі можуть не мати нічого спільного із суспільними цілями та розвитком держави, а, навпаки, – можуть завдавати шкоди інтересам суспільства, держави.

– на основі емпіричного дослідження регулювання функціонування спільних об'єктів політики і права в Україні і Республіці Польща доведено, що незначний вплив науково обґрунтованих знань і рекомендацій вчених на рішення про вибір форми державного правління, способів формування парламентської коаліції, виду виборчої системи веде до зниження якості політики і права, до зростання кількості політичних рішень і правових норм, які не врегульовують нагальні проблеми, а навпаки, їх провокують. Показано, що врахування висновків наукових досліджень у формулюванні термінів у законодавстві, у вдосконаленні механізму реалізації політичних рішень і правових норм, свідчить, що практика може стати ближчою до теорії;

– створено причинно-наслідкові моделі взаємодії політики і права в Україні і Республіці Польща. З'ясовано, що характерними явищами, що постійно супроводжують процес взаємодії політики і права в Україні, є політична мімікрія, політична імітація, політична доцільність, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, а їх наслідком – уявний конституціоналізм. Модель взаємодії політики і права в Україні названо партикулярною, яка визначається як вплив суб'єктів один на одного і на зміст політичних рішень та правових актів з метою забезпечити їхні приватні інтереси або інтереси тих, кого вони представляють. Характерними явищами, що постійно супроводжують процес взаємодії політики і права в Республіці Польща, є політизація права, політична інструменталізація права і правовий фетишизм. Наслідками такої взаємодії – юридизація життя та інфляція права, що знижують цінність права в суспільстві. Політичні рішення і правові акти відображають інтереси тієї корпорації,

яка була найактивнішою. Модель взаємодії політики і права в Республіці Польща названо корпоративною, яка визначається як вплив суб'єктів один на одного й на зміст політичних рішень і правових актів з метою забезпечити їхні корпоративні інтереси або інтереси тих корпорацій, яких вони представляють.

– обґрунтовано оптимальну модель належної взаємодії політики і права, яка покликана мінімізувати егоїстичні (партикулярні, корпоративні) прагнення певних суб'єктів і вказати шляхи забезпечення максимальної користі для всього суспільства. Іманентними елементами цієї суспільно корисної моделі взаємодії політики і права визначено наукову основу, ціннісну складову, інформаційно-комунікативний компонент, політичну і юридичну відповідальність. Для втілення на практиці суспільно корисної моделі взаємодії політики і права рекомендовано приділяти більше уваги на теоретичному рівні її основним показникам. Серед таких показників, які відображають належну взаємодію між політикою і правом у напрямі досягнення спільної мети цих двох регуляторів (ефективного розвитку суспільства) і потребують більшої уваги до їх сутності і способів досягнення, на практиці належать, зокрема, «спільне благо», ефективність політичної діяльності, ефективність правового регулювання.

Удосконалено:

– положення про необхідність залучення до джерельної бази сучасних українських наукових досліджень щодо політики і права ідей українських вчених кінця XIX – початку XX століть на основі того, що: по-перше, ці ідеї сформульовані в схожих до нинішніх умовах, тобто суспільної трансформації, а тому зорієнтовані на розгляд політики і права в динаміці; по-друге, такі суспільні явища як політика і право тісно пов'язані з соціокультурним середовищем, в якому вони формуються, відтак для розуміння особливостей України необхідно знати витоки формування української теорії. Вчені того періоду науково доводять: всі явища в суспільстві є взаємопов'язаними; до вивчення суспільних явищ краще застосовувати міждисциплінарний підхід; важливо, щоб суспільні науки вивчали явища як в теорії, так і на практиці, як статично, так і в динаміці; в період трансформації науковці зобов'язані не лише вивчати і пропонувати теорії, а й надавати науково обґрунтовані практичні рекомендації. Політика і право тісно пов'язані між собою суспільні явища, які мають однакові основи, що формуються в конкретному суспільстві упродовж тривалого часу. Відтак рекомендації тодішніх українських вчених визнано актуальними і нині;

– систематизацію ідей сучасних українських учених щодо взаємозв'язку і взаємовпливу політики і права за критерієм домінування в них теоретичних, методологічних або практичних аспектів. Відзначено, що значний внесок у дослідження цієї тематики здійснили, зокрема, вчені Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Різноманітні аспекти взаємодії політики і права розкривають і політологи, і юристи, причому останні є представниками різних галузей права – теорії держави і права, конституційного, адміністративного, міжнародного, кримінального. У працях науковців серед іншого містяться теоретико-методологічні рекомендації, важливі для всебічного дослідження взаємодії політики і права; це зокрема: обґрунтування необхідності застосування міждисциплінарного

підходу; пропагування соціального натуралізму як спільної основи політики і права; розгляд практичної взаємодії політики і права крізь призму їх суб'єктів; визначення взаємодії політики і права як об'єкта вивчення нового наукового напрямку – правової політології;

– версії вивчення взаємозв'язку і взаємовпливу політики і права. На основі праць українських і польських вчених виділено три версії: одні дослідники ці явища аналізують відокремлено, коротко вказуючи на існування між ними певного зв'язку; інші – обґрунтовують необхідність домінування одного явища над іншим (політики над правом або права над політикою); треті – показують їх як суспільні регулятори, між якими існує тісний зв'язок, взаємодія. Зазначено, що в дослідженнях, в яких підтримується перша версія, немає комплексного бачення проблем сучасних суспільств, де всі сфери є взаємопов'язаними. В дисциплінарних рамках досліднику важче знайти адекватні способи вирішення сучасних проблем. Версія про домінування політики над правом відображає авторитарну й тоталітарну держави, версія про домінування права над політикою – стабільну демократичну, правову державу. Показано, що в обґрунтуванні певної версії зв'язку між політикою і правом деякі дослідники базуються на протилежних підходах до цих явищ, що невірно з методологічного погляду. Наприклад, політику асоціюють з практичною діяльністю політиків (діяльнісний, процесуальний, динамічний підходи), а право – з набором ідей, цінностей (природно-правовий, аксіологічний, нормативний, статичний підходи). В такому випадку право сприймається як стабільніший регулятор, що впорядковує суспільні відносини на основі принципу справедливості, а політика – як діяльність, в основі якої лежать приватні інтереси осіб, які хочуть отримати чи утримати владу. У результаті такого поєднання підходів у суспільстві поширюється ідея про необхідність домінування права над політикою. Причому у цій версії зв'язку між політикою і правом більшість дослідників право ототожнюють з позитивним правом. Найбільш науково обґрунтованим і доцільним для суспільства, яке перебуває в процесі трансформації, рекомендовано підхід, відповідно до якого політика і право повинні розглядатися як рівнозначні регулятори, що взаємодіють задля виконання ними спільних функцій і завдань в суспільстві – досягнення загального добра, справедливості, користі для всіх;

– методологію дослідження взаємодії політики і права. Визначено правила, на яких повинно ґрунтуватись комплексне дослідження. Рекомендовано визначити однакові або схожі аспекти двох явищ, які планується дослідити (форму, зміст, процес), та обрати підхід, який становитиме основу дослідження (ціннісний, комунікативний, інституційний, процесуальний, функціональний тощо). Охарактеризовано методологічні підходи і принципи, важливі для ґрунтового дослідження взаємодії політики і права, зокрема такі, як міждисциплінарний і теоретико-практичний, об'єктивності й конкретизації.

Набули подальшого розвитку:

– систематизація наукових підходів до розуміння процесу суспільної трансформації. З'ясовано, що українські й польські вчені приділяють незначну увагу поняттю «суспільна трансформація», здебільшого аналізують конкретні трансформаційні процеси. Ці процеси описані в концепції бінарної трансформації,

теорії патримоніалізму, теорії інституційної пастки, нормативно-особистісної концепції; теорії переходу, теорії соціальних змін, концепції культурної травми, концепції державного інтересу.

– розгляд взаємодії політики і права на прикладі публічної політики і публічного права. Ці види визначені як найбільш комплексні, важливі для теоретико-емпіричного дослідження взаємодії політики і права. Вибір цього виду політики і галузі права обумовлений низкою причин. Серед них: а) однакові критерії для виокремлення: за об'єктом – суспільні відносини, в яких присутні суспільні інтереси; за суб'єктом – органи влади і суспільство; б) комплексний характер – охоплюють значну кількість інших різновидів політики і права; в) правила та принципи публічної політики і публічного права мають вплив на всі сфери життя суспільства. Відзначено, що публічна політика й публічне право покликані слугувати інтересам усього суспільства в цілому. Публічна політика визначає суспільні потреби, а забезпечити їх може тільки у взаємодії з публічним правом;

– парламентські і непарламентські форми впливу політичних партій на розвиток країни. За аналогією з видами виборчих технологій, парламентські форми впливу політичних партій, тобто їх фракцій, на розроблення й реалізацію політики і права поділено на білі – ті, які відповідають чинному законодавству; сірі – ті, які не порушують чинне законодавство, але суперечать цивілізованим способам ведення політичної та юридичної діяльності; чорні – ті, які порушують чинне законодавство. До непарламентських форм впливу політичних партій віднесено всі можливі форми участі, передбачені для громадян у демократичній державі. Політичні партії можуть ініціювати звернення громадян до влади або приєднатися до вже існуючих звернень, в тому числі з вимогою розробити концепцію розвитку суспільства та прийняти необхідні правові акти. Організаційні можливості політичних партій можуть значно посилювати вплив активних громадян на владу. Важливим елементом такої спільної діяльності названо суспільну користь.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що виявлені в українській і польській практиці державотворення проблеми, пов'язані з розробленням й реалізацією політики і права, комплексно розглянуті за допомогою міждисциплінарного підходу на двох рівнях – теоретичному і практичному. Висновки, що зроблені на основі формули теорія–практика–теорія, зорієнтовані на поліпшення взаємозв'язку між політичними рішеннями і правовими нормами як у свідомості суб'єктів, так і їх практичній реалізації. Розроблена теоретико-методологічна основа для дослідження взаємодії політики і права на двох рівнях (теоретичному і практичному) буде вагомим підґрунтям для подальшого вивчення взаємозв'язку між політичними рішеннями і правовими нормами щодо регулювання об'єктів і відносин в різних сферах суспільного життя. Основні положення монографічного дослідження будуть корисними для створення концепції врегулювання будь-якої суспільної проблеми засобами політики і права, особливо в межах публічної політики і публічного права. Рекомендації, надані на основі порівняння українського й польського досвіду взаємодії політики і права, важливі для парламентаріїв, особливо в сфері правотворення. Окремі положення і висновки можна використати для створення Довідника кваліфікаційних характеристик

професії «політолог». Матеріали дисертації можуть використовуватися в навчальному процесі при викладанні таких дисциплін, як «Правова політологія», «Порівняльна політологія», «Конституційне право».

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана й обговорена у відділі правових проблем політології, рекомендована до захисту в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Основні положення дисертації, пропозиції авторки дисертаційного дослідження представлені на міжнародних і національних конференціях та круглих столах: Міжнародній науковій конференції «Шості юридичні читання: правова культура, правова свідомість і право» (м. Київ, 22–23 квітня 2010 р.; тези опубліковано); Круглому столі молодих учених «Принципи верховенства права і законності: проблеми реалізації в правотворенні та правозастосуванні» (м. Київ, 18 травня 2010 р.; тези опубліковано); II Міжнародному науковому семінарі, присвяченому пам'яті В'ячеслава Липинського «Консерватизм як чинник модернізації у контексті розвитку України і Польщі» (м. Київ – м. Житомир – с. Затурці – м. Краків, 6–10 жовтня 2010 р., статтю опубліковано); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, присвяченій 20-й річниці незалежності України «Проблеми державотворення і правотворення в умовах модернізації України» (м. Київ, 16 червня 2011 р.; тези опубліковано); III Міжнародному науковому семінарі, присвяченому пам'яті В'ячеслава Липинського «Роль еліти у процесах політичної трансформації Польщі та Україні: історія і сучасність» (м. Житомир, 26 листопада 2011 р.; статтю опубліковано); Міжнародній науково-теоретичній конференції (XXV ювілейні Харківські політологічні читання) «Політична наука в епоху суспільних перетворень: потенціал і його реалізація» (м. Харків, 3 лютого 2012 р.; тези опубліковано); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політологічні читання пам'яті професора Богдана Яроша» (м. Луцьк, 5 квітня 2012 р.; тези опубліковано); IV Міжнародному науковому семінарі пам'яті В'ячеслава Липинського «Держава, народ і етнічність в сучасній Європі» (м. Луцьк, 21 листопада 2012 р.; статтю опубліковано); V Міжнародному науковому семінарі пам'яті В'ячеслава Липинського «Консерватизм і геополітичні стратегії у Центральній і Східній Європі» (м. Київ – м. Житомир, 22–23 листопада 2013 р.; статтю опубліковано); Міжнародній конференції «Громадянська участь у суспільному, публічному і політичному житті в Польщі та в Україні в період системної трансформації» (м. Краків, 27–28 листопада 2014 р., статтю опубліковано); Міжнародному круглому столі «Політичні партії і вибори в Україні» (м. Київ, 26 червня 2015 р.; тези опубліковано); Міжнародній науковій конференції «Загрози – виклики – шанси європейської безпеки» (м. Краків, 26–27 листопада 2015 р.; статтю опубліковано); V Всеукраїнських політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша (м. Луцьк, 14 квітня 2016 р.; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі» (м. Київ, 23 червня 2016 р.; тези опубліковано); Науковій конференції, присвяченій 135-й річниці від дня народження В. Липинського (м. Луцьк, 24–26 квітня 2017 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (м. Чернівці, 10 квітня 2017 р.; тези опубліковано);

Міжнародній науковій конференції «Соціальні та політичні трансформації у Центральній та Східній Європі (1917–2017): чинники, досягнення, проблеми» (м. Одеса, 28–29 червня 2017 р.; тези опубліковано); Міжнародній науковій конференції «Між Європейським Союзом і Євразією. Пострадянський простір: шанси і загрози» (м. Краків, 23–24 листопада 2017 р.; статтю опубліковано); Міжнародній науковій конференції «1918 в Литві та Польщі з сучасної перспективи. Центральна та Східна Європа: історія, політика та культура» (м. Вільнюс, 20–21 червня 2018 р., статтю опубліковано); IX Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених (до 100-річчя Національної академії наук України) «Майбутнє науки в обрядах права» (м. Київ, 5 грудня 2018 р.; тези опубліковано); Науково-практичній конференції «Конституційно-правове забезпечення та європейські стандарти контролю у сфері діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування» (Київ, 11 грудня 2018 р.; тези опубліковано); Міжнародному круглому столі «Політичні партії і громадські рухи в перехідних суспільствах: політико-правовий та історико-правовий аспекти» (м. Київ, 29 березня 2018 р.; тези опубліковано); X Міжнародній науково-практичній конференції (до 70-ліття Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України) «Auctoritate magis quam imperio: Юридична наука у громадянському суспільстві» (м. Київ, 30 жовтня 2019 р.; тези опубліковано); Міжнародній науковій конференції «Сторіччя польсько-більшовицької війни. Незалежність: політика – література – мистецтво» (онлайн, платформа ZOOM, 21 вересня 2020 р.); Міжнародній науковій конференції «Польща-Україна, поляки-українці: баланс взаємовідносин» (онлайн, платформа ZOOM, 24–25 листопада 2020 р.; статтю опубліковано). Висновки дослідження щодо необхідності належного узгодження політичних рішень і правових актів оприлюднювалися авторкою на засіданнях Робочої групи Верховної Ради України в процесі обговорення законопроекту про парламентську опозицію (Розпорядження Голови Верховної Ради України Д. Разумкова № 186 від 23 квітня 2020 р.). Окремі результати дослідження реалізовані в підручнику «Правова політологія. Академічний курс» (2021).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені в 59 наукових публікаціях, з яких 1 індивідуальна монографія, 2 розділи в колективних монографіях, 2 розділи в підручнику, 21 стаття у наукових фахових виданнях із політичних наук та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, 7 статей у зарубіжних наукових виданнях, 11 публікацій, які додатково відображають результати дисертації, 15 тез доповідей на міжнародних і національних конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (621 найменувань). Загальний обсяг монографії становить 368 сторінок, з яких основний текст – 315 сторінок, список використаних джерел – 52 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, охарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми, показано її зв'язок із науковими програмами, планами і темами, визначені мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, практичне значення роботи, наведено інформацію про апробацію, публікації, структуру та обсяг роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження взаємодії політики і права»** здійснено аналіз існуючих у політології і правознавстві підходів до понять «політика» і «право» з особливою увагою до напрацювань українських і польських вчених. Визначено поняття «взаємодія політики і права» та охарактеризовано структуру цього явища.

У *підрозділі 1.1. «Проблема взаємодії політики і права в суспільних науках: теоретико-методологічна основа»* проаналізовано розуміння категорії «взаємодія» в різних галузях суспільних наук – філософії, соціології, політології, правознавстві, державному управлінні. З'ясовано, що цією категорією зазвичай позначають зв'язок між двома і більше суб'єктами, які перебувають під впливом один одного, в результаті чого змінюються їх погляди, поведінка тощо. Взаємодія є необхідною для досягнення певних визначених цілей, яких неможливо досягти одноосібно. Теоретико-методологічним основам дослідження взаємодії двох об'єктів у суспільних науках приділяється значно менше уваги.

Зазначено, що в науковій літературі досі не було чіткого визначення поняття «взаємодія політики і права», а також не було сформовано методологічної бази для дослідження цієї наукової проблеми. Відтак авторка формує теоретико-методологічну основу для дослідження взаємодії політики і права. Рекомендовано розуміння політики і права показувати за допомогою обраних до них підходів, які певною мірою систематизують численні визначення цих багатоаспектних явищ. До політики – процесуальний, інституціональний, діяльнісний, функціональний, телеологічний, комунікативний, нормативний, технологічний, системний; до права – природно-правовий, позитивістський, легістський, соціологічний, аксіологічний, комунікативний чи інші існуючі (в тому числі авторські) підходи.

У *підрозділі 1.2. «Політика і право у працях українських вчених»* розглянуто розуміння цих явищ вченими двох трансформаційних періодів та згадано «єдино правильний підхід» між цими періодами під час існування комуністичного тоталітарного режиму. Дисертанткою виокремлено напрацювання українських вчених кінця XIX – початку XX століть, в яких: 1) розглядаються теоретичні аспекти політики і права; 2) містяться методологічні настанови щодо вивчення політики і права; 3) вони зорієнтовані на вивчення політики і права в динаміці. Увага акцентується на визначеннях, які можуть стати основою для сучасного розуміння політики і права та їх належної взаємодії.

Звертається увага на неможливість вільного всебічного вивчення політики і права в Україні упродовж близько сімдесяти років (1922 – 1991). Наведено прийнятні для тодішньої влади визначення цих двох явищ. Детально аналізуються праці українських вчених кінця XX – початку XXI століть, тобто після відновлення

Україною її незалежності та відродження наукових досліджень щодо політики і права. Різноманітні ідеї сучасних вчених авторкою поділено на три умовні групи: 1) теоретичні аспекти політики і права; 2) практичні аспекти політики і права; 3) методологічні аспекти дослідження політики і права.

Дисертанткою з'ясовано, що зв'язок політики і права сучасні українські вчені вбачають у спільній основі (суспільство, спільні відносини), спільних функціях (раціональне впорядкування суспільних справ, регулювання суспільних відносин), спільній меті (суспільний розвиток, справедливе суспільство). Показано, що українські політологи і юристи питання політики і права розглядають: в межах таких наукових напрямів, як правова політологія, теорія соціального натуралізму, політика міжнародного права; у тісному зв'язку з іншими суспільними явищами, такими як влада, державне управління, діяльність політологів і юристів.

У підрозділі 1.3. «Політика і право у працях польських вчених» за аналогією з вивченням ідей українських вчених (підрозділ 1.2) проаналізовано праці з кінця XIX і до початку XXI століття. Авторка привертає увагу до оригінальної концепції Л. Петражицького – «політика права», яка має вплив на розвиток науки в Польщі від початку її створення і донині. Показано, що завданнями політики права як науки визначено: дослідження властивостей права та його впливу на суспільне життя; опрацювання принципів і правил, які повинні сприяти досягненню необхідних результатів, наприклад, зміцнювати одні людські схильності і викорінювати інші – антисуспільні. Згідно з концепцією Л. Петражицького, для наукового прогнозування наслідків прийняття певних правових норм необхідно знати стан розвитку суспільства, зокрема такі його риси, як чесність, ощадливість, економія, освіта, розподіл національного багатства, кредитування, комунікація тощо.

З'ясовано, що польські вчені, на відміну від українських, за часів радянської влади мали можливість досліджувати політику і право. Показано розуміння ними взаємозв'язку між державною політикою і позитивним правом. Виявлено практичне спрямування тодішніх досліджень, особливо щодо процесу правотворення. Акцентовано увагу на висновках польських вчених того періоду, які залишаються актуальними і корисними для сучасності. Зокрема: поліпшення права має займатися відповідна наука – політика права; для поліпшення права обов'язковою є планова політика, яка включає оцінку стану права на основі науково обґрунтованих критеріїв; вагоме значення для теорії і практики правотворення є рівень юридичної науки і її популяризація в суспільстві.

Розкрито розуміння політики сучасними польськими вченими. Відзначено, що у більшості теоретичних напрацювань вчених про зв'язок політики і права йдеться опосередковано. Дисертанткою з'ясовано, що найбільше уваги польські вчені традиційно приділяють практичним аспектам взаємодії політики (політичні рішення) і права (правові норми) в процесі правотворення, що має особливе значення в період трансформації. Наведено відомі в польській літературі концепції і типи правотворення, які відображають взаємозв'язок між політичними рішеннями і правовими нормами. Серед них: концепції – раціональна і розвиваюча; типи – репресивний, автономний і відкритий; волонтаристський, легалістичний і суспільний; патерналістичний, легалістичний і суспільний.

У другому розділі «Політико-правові аспекти суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща» систематизовано наукові здобутки українських і польських вчених щодо суспільної трансформації, з'ясовано специфічні риси трансформації українського і польського суспільств. З метою ефективнішого регулювання суспільних відносин у період нестабільності рекомендовано більше уваги приділяти узгодженню видів політики з відповідними галузями права.

У підрозділі 2.1. «Основні характеристики трансформаційних процесів в Україні та Республіці Польща» наголошено, що визначення взаємодії політики і права потребує знань про умови, в яких вона відбувається, а також про те, хто і що має на неї найбільший вплив. Розкрито розуміння поняття «трансформація» українськими і польськими вченими, зазначено її відмінність від модернізації. Дисертанткою обгрунтовано необхідність розгляду взаємодії політики і права крізь теорію трансформації, яка сприймається як процес зміни одного стану на інший та відзначається такими характеристиками, як тривалість і непередбачуваність. Вказано об'єктивні і суб'єктивні чинники, які впливають на політику і право.

У роботі відзначено незвичну роль державної політики і законодавства при переході від авторитарного (тоталітарного) режиму до демократичного, оскільки обидва регулятори одночасно потребують кардинальних змін. Охарактеризовано політичний і правовий стан, в якому опинилися українське і польське суспільства після відновлення незалежності їхніх держав. Позитивні і негативні прояви суспільної трансформації показано за допомогою низки концепцій і теорій українських і польських вчених, зокрема: нормативно-особистісної, культурної травми, бінарної трансформації, державного інтересу, неопатримоналізму, інституційної пастки.

Період трансформації характеризується невизначеністю, неоднозначністю, суперечливістю, домінуванням суб'єктивних чинників над об'єктивними. Акцентовано увагу на еліті як вагомому суб'єкті періоду трансформації, особливо на її початку. Констатовано, що від якостей еліти (за ціннісними і функціональними критеріями) значною мірою залежить вибір напрямку розвитку суспільства, зміст політики і права та ефективність їх взаємодії.

У підрозділі 2.2. «Види політики і галузі права: особливості взаємодії» увага акцентується на тому, що політика і право, з одного боку, є регуляторами, які визначально впливають на всі інші сфери суспільства, окреслюють напрям трансформації, а з іншого – об'єктами, які також зазнають значних змін. Змінюється розуміння політики і права, їх видів та функцій. Вказано на недостатню відображеність сучасних видів політики і галузей права в наявних у науковій літературі класифікаціях.

Авторка констатує, що неузгодженість між політичними рішеннями і правовими нормами щодо відносин у певній сфері (наприклад, релігійній, мовній, безпековій) приводить не до регулювання спірних питань, а до збільшення кількості конфліктів. Відтак наголошено на необхідності комплексного розгляду і в теорії, і на практиці певного виду політики і галузі права (міжнародна політика і міжнародне право, екологічна політика і екологічне право, освітня політика і освітнє право та ін.).

Значну увагу приділено публічній політиці і публічному праву, оскільки вони охоплюють велику кількість різновидів політики і права. Відзначено, що одні

науковці ототожнюють публічну політику з державною, інші вважають, що це суспільна політика (у значенні політика, спрямована на захист суспільних інтересів), треті – асоціюють її із прозорою політикою, а четверті вважають, що це висловлювання й діяльність політиків, які були оприлюднені (стали публічними).

Публічна політика розуміється широко – як політика (програма, діяльність, боротьба за владу) різних політичних суб'єктів, оприлюднені ідеї яких за певних умов можуть стати частиною державної політики. До розуміння публічного права також використано широкий підхід, за якого це не окремі галузі права, як вважалося раніше, а сукупність правових норм, що регулює відносини, пов'язані з загальносуспільними інтересами, в яких однією зі сторін є держава. Обґрунтовано вибір публічної політики і публічного права для вивчення взаємодії політики і права на практиці. Авторка відзначає, що публічна політика визначає суспільні потреби, а забезпечити їх може тільки у взаємодії з публічним правом.

У третьому розділі «Взаємодія політики і права в Україні та Республіці Польща крізь призму її суб'єктів» визначено можливості колективних та індивідуальних суб'єктів у вирішенні суспільних проблем засобами політики і права, в тому числі їх роль у розробці політичних рішень і правових актів.

У підрозділі 3.1. «Роль колективних суб'єктів у взаємодії політики і права» розкрито особливості таких суб'єктів, як парламент, уряд, президент, конституційний суд, політичні партії. Дані суб'єкти розглядаються дисертанткою як посередники через яких відбувається взаємодія політики і права щодо певного об'єкта (суспільної проблеми). Показано, що взаємодія двох суспільних регуляторів відбувається в межах двох процесів (етапів): 1) розроблення політики і правотворення; 2) реалізації політики і права. Акцентовано увагу на особливостях трансформаційного періоду, коли для врегулювання більшості суспільних проблем ще необхідно розробити відповідні політичні документи і правові акти. Характеристика колективних суб'єктів відображає парламент як суб'єкт, який насамперед формує політику, і право; уряд – насамперед реалізовує політику і право, але має вплив і на їх формування; президент – забезпечує баланс між гілками влади, в тому числі у процесах формування і реалізації політики і права; суди – забезпечують виконання прийнятих рішень і актів, впливають на коригування їх змісту. Звернуто увагу на особливе значення в цих процесах конституційних судів, функції яких також значно трансформувалися. Розкрито значення інших суб'єктів впливу на політику і право, які охоплюються поняттями «політичний клас», «політична еліта».

У роботі особливу увагу приділено політичним партіям, як таким, що, з одного боку, представляють громадянське суспільство, а, з іншого – їх представники мають чимало повноважень в органах влади на всіх рівнях. Вказано форми впливу політичних партій на розвиток країни – парламентські і непарламентські. Роль політичних партій у взаємодії політики і права дисертанткою охарактеризовано як визначальну на підставі таких властивостей: знають (повинні знати) справжні потреби та інтереси суспільства; мають організаційні, матеріальні й людські ресурси для донесення інформації про ці потреби до органів влади; мають (можуть мати) представників у органах влади всіх рівнів; за умов парламентсько-президентської форми правління одноосібно або в коаліції становлять парламентську більшість та

формують і контролюють уряд; розробляють і реалізують державно-політичні рішення та правові норми або мають значний вплив на ці процеси; знають (повинні знати) сприйняття і ефективність цих рішень та активів у суспільстві.

У підрозділі 3.2. «*Можливості впливу індивідуальних суб'єктів на взаємодію політики і права*» охарактеризовано суб'єктів, що політикою і правом займаються на професійній основі, і пересічних громадян – за потреби. До першої групи віднесено політиків, політичних діячів, політологів, юристів. Значну увагу приділено розумінню сутності і функцій політологів, вказано відмінності політолога від політтехнолога. Авторкою сформульовано два підходи до розуміння професії «політолог» – фаховий і дилетантський. Визначено такі види впливу політологів на взаємодію політики і права: позитивний і негативний, свідомий і несвідомий, безпосередній і опосередкований. Звернено увагу на необхідність тісної співпраці між політологом і юристом задля посилення взаємодії між політичними рішеннями і правовими актами в напрямі ефективного врегулювання суспільних проблем.

Особливе місце дисертантка відводить вивченню можливостей пересічних громадян України і Республіки Польща впливати на розроблення і реалізацію політичних рішень і правових норм. Детально проаналізовано правові рамки і практичні можливості громадян звертатися до органів влади з будь-якими важливими для них питаннями. Звернуто увагу на таку форму взаємодії між органами публічної влади і громадянами, як консультації, яка виконує свої функції лише за умов їх правильної організації. Наведено правила проведення консультацій, опрацьовані польською владою і суспільством. Детально розглянуто такі види звернень, як пропозиції, зауваження, клопотання, петиції та особливості їх реалізації в Україні і Республіці Польща.

У четвертому розділі «**Взаємодія політики і права на прикладі суспільно-політичних об'єктів в Україні та Республіці Польща**» проаналізовано взаємовплив політичних рішень і правових норм у процесі регулювання питань, пов'язаних з формою державного правління, парламентською коаліцією та виборчою системою. На основі аналізу окремих ситуацій, що відбувалися і в Україні, і в Республіці Польща, надано кількісні і якісні характеристики цих процесів.

У підрозділі 4.1. «*Форма державного правління: політичні причини вибору і зміни конституційної моделі*» проаналізовано прийняті політичні документи і правові акти, зміни в існуючих законодавствах, що фіксували новий статус України і Республіки Польща в кінці 80-х – початку 90-х років. Основну увагу зосереджено на причинах вибору форм правління на початку незалежності обох країн. Вказано на суб'єктивні і об'єктивні чинники в цих процесах. Розглянуто особливості підготовки нових української і польської конституцій та місця в цих процесах питання про форму державного правління. Детально проаналізовано основні причини, спосіб і наслідки конституційних зміни форми державного правління в Україні.

У роботі показано, що упродовж 23 років функціонування Конституції України дві форми державного правління по чергово змінювали одна одну: у 1996–2006 рр. – президентсько-парламентська; 2006–2010 рр. – парламентсько-президентська; 2010–2014 рр. президентсько-парламентська, з 2014 р. – парламентсько-президентська. Дисертанткою з'ясовано, що за 22 роки функціонування Конституції Республіки

Польща до неї не було внесено жодних змін, які б стосувалися перерозподілу повноважень між органами влади. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що зміни до Конституції України вносилися з метою отримати більше повноважень для одного з двох інститутів – президента або парламенту, залежно від інтересів політичних сил, які мали можливість впливати на цей процес.

Відзначено, що форма державного правління сама по собі не є чинником становлення демократичної, правової держави, про що свідчать апробовані в Україні її різні форми. Зроблено висновки, що в період трансформації все залежить від того, які суб'єкти, в який спосіб і з якою метою їх використовують. Авторка вважає, що немає сенсу міняти форму правління кожні 4 роки, змінювати необхідно свідомість людей. З'ясовано, що у публічному дискурсі, й навіть у науковій літературі, наявні твердження про те, що в процесі зміни форми державного правління не повинні домінувати політичні причини, бо вони ведуть до порушення права. Обґрунтовано, що політика завжди присутня в процесі розробки і прийняття конституційних змін. Уточнено, що причини цих змін мають бути пов'язані з публічною політикою, в основі якої суспільні інтереси (public policy), а не з політикою як боротьбою за владу (politics). Одна з важливих функцій Основного Закону – стабілізуюча. В його положеннях має бути відображена стратегічна державна політика, а не поточна.

У підрозділі 4.2. «*Парламентська коаліція: політичне і правове регулювання формування і припинення діяльності*» на прикладі функціонування української і польської парламентських коаліцій показано особливості взаємодії політичних рішень і правових норм щодо цього об'єкта. Вказано на теоретичні неточності у визначенні терміну «коаліція депутатських фракцій», введеному в українське законодавство. По-перше, словосполучення «депутатська фракція» є невірним, оскільки фракція – це частина чогось цілого, зокрема, партії чи парламенту, але не частина від депутатів. По-друге, коаліція фракцій не повинна ототожнюватися лише з парламентською більшістю. Констатовано, що коаліція – це форма співпраці, домовленість про спільні дії для досягнення визначених цілей, відтак коаліція парламентських фракцій може становити і парламентську більшість, і парламентську опозицію.

Дисертанткою доведено, що часто змінюване і суперечливе правове регулювання формування, діяльності та припинення діяльності такого українського феномену, як «коаліція депутатських фракцій», свідчить, що чинне законодавство може створювати зайві проблеми для існування політичних інститутів і не забезпечувати реалізації найважливішого принципу права – справедливості. Відзначено, що детальна регламентація діяльності коаліції не є запорукою її тривалості та ефективності. Діяльність коаліції депутатських фракцій «Європейська Україна», угода про яку налічувала 77 сторінок, постійно супроводжувалася чварами між її суб'єктами. Менше ніж через півтора року в коаліції залишилося дві фракції з п'яти, відтак вона вже становила меншість, а не більшість. Приклад співпраці польських парламентських клубів (фракцій) ГП – ПСП, коаліційна декларація якої мала кілька сторінок, тривала упродовж двох каденцій Сейму (8 років). Проводиться думка, що більш важливим є взаєморозуміння й довіра між партнерами по коаліції та їх здатність дотримуватись політичних домовленостей, ніж детальне правове

регулювання даного явища. Відзначено, що для формування стабільної парламентської коаліції в умов парламентсько-президентської (парламентсько-кабінетної) форми державного правління краще підходить пропорційна виборча система, ніж змішана.

У підрозділі 4.3. «Виборча система: політичні й правові аспекти вибору і зміни» проаналізовано значну кількість напрацювань українських і польських вчених щодо особливостей різних видів виборчих систем, їх пов'язаності з партійними системами та принципами їх вибору. Особливу увагу звернуто на причини змін виборчої системи в Україні та Республіці Польща. До об'єктивних причин зараховано: врахування стану партійної системи, узгодження з формою державного правління, запобігання значній фракціоналізації парламенту, сприяння формування стабільної коаліції, збільшення ефективності діяльності парламенту. Проте відзначено й існування суб'єктивних причин, оскільки від правил, за якими відбуваються виборчі перегони та встановлюються результати виборів, залежить розстановка політичних сил у владі. Прагнення домінувати в парламенті і/або не допустити до влади конкурентних політичних сил спостерігалось в середовищі і українських, і польських депутатів.

Показано, що за 28 років (1991–2019 рр.) вибори до Верховної Ради України відбувалися 8 разів за трьома виборчими системами. У 1994 р. використали мажоритарну виборчу систему абсолютної більшості, у 1998 і 2002 рр. – змішану, у 2006 і 2007 рр. – пропорційну, у 2012, 2014, 2019 р. – знову змішану виборчу систему. Дисертанткою з'ясовано, що за 30 років (1989–2019 рр.) у Республіці Польща відбулося 10 виборів до Сейму за двома виборчими системами. На перших «контрактних» виборах у 1989 р. використали мажоритарну виборчу систему абсолютної більшості. Починаючи з 1991 р., на виборах до Сейму Республіки Польща застосовується пропорційна виборча система. Однак декілька раз змінювали метод розподілу мандатів. У 1991 р. використали методи Хейра-Німейєра і змодифікований Сент-Лагю, у 1993 і 1997 рр. – д'Ондта, у 2001 р. – змодифікований Сент-Лагю, у 2005, 2007, 2011, 2015, 2019 рр. – знову метод д'Ондта.

Зазначено, що виважені політичні рішення і відповідні їм правові акти щодо виборчої системи повинні ґрунтуватися на її узгодженні з формою державного правління; кількісним і якісним складом політичних партій; науковому передбаченні її ефективності, що враховує різноманітні чинники, існуючі в конкретному суспільстві.

У п'ятому розділі «Моделі взаємодії політики і права: систематизація досвіду України і Республіки Польща» створено концептуальні схеми, що відображають реальні і бажані процеси в Україні і Республіці Польща за допомогою спеціальних політологічних і юридичних термінів та вказують на причинно-наслідкові зв'язки між суспільними явищами.

У підрозділі 5.1. «Партикулярна і корпоративна моделі взаємодії політики і права» підкреслено, що політика і право є суспільними регуляторами, які завжди містять характерні ознаки конкретного суспільства. Звернено увагу, на те, що частина негативних проявів політики і права та неналежний зв'язок між ними своїм корінням сягає в період існування Радянського Союзу. Розкрито значення термінів, що відображають взаємодію політики і права в Україні. Серед них: політична мімікрія,

увийний конституціоналізм, політична імітація, політична доцільність, правовий нігілізм, правовий ідеалізм. Існуючу в Україні модель взаємодії політики і права авторка назвала партикулярною, що визначено як відображення в політичних рішеннях та правових актах приватних інтересів певних суб'єктів або інтересів тих, кого вони представляють.

Відзначено, що в Республіці Польща початок трансформації пройшов ефективніше, ніж в Україні, зокрема завдяки тому, що було замінено більшу частину політичної еліти (хоча персонал органів державної влади здебільшого залишався з попереднього режиму) і однозначно було обрано стратегію розвитку країни. Це сприяло прийняттю чіткіших політичних рішень і правових актів. Звернено увагу також на те, що польські дослідники менш позитивно оцінюють реформи проведені в державі, оскільки вони здійснюють порівняння з більш розвиненими країнами. Вчені відзначають низку негативних проявів у політиці і праві, особливо після прийняття Конституції Республіки Польща і початку підготовки країни до вступу до Європейського Союзу. Серед них: юридизація життя, інфляція права, правовий фетишизм, політизація права, політична інструменталізація права. На підставі досліджень польських науковців та власного аналізу модель взаємодії політики і права в Республіці Польща авторкою названа корпоративною, що визначено як відображення в політичних рішеннях та правових актах корпоративних інтересів певних суб'єктів або інтересів тих корпорацій, яких вони представляють.

У підрозділі 5.2. «*Суспільно корисна модель взаємодії політики і права*» увагу зосереджено на елементах процесу взаємодії політики і права, які сприяють забезпеченню суспільних інтересів, а не партикулярних чи корпоративних. До таких насамперед віднесено наукову основу. Авторка доводить, що науковий підхід до вивчення суспільних проблем, які потребують врегулювання політичними і правовими засобами, здатен збільшити вплив об'єктивних чинників над суб'єктивними. Це означає: визначення справжніх причин виникнення певних суспільних проблем; розуміння впливу, які вони здійснюють на інші об'єкти і/або суб'єкти; оцінку наслідків, до яких вони призвели; встановлення певних закономірностей їх дії; прогнозування подальшого розвитку подій, у випадках, якщо їх вдасться розв'язати і якщо ні. Підкреслено, що одним із актуальних завдань вчених є пропагування наукових підходів до політики і права та їх належної взаємодії. Окремо виділено роль політологів і юристів у цих процесах. Звернуто увагу на теоретико-прикладні розробки українських вчених, здатних забезпечити суспільно корисну взаємодію.

Другим важливим елементом цієї моделі визначено ціннісну складову. Цінності – це орієнтири, пріоритети, ідеали, до яких повинні прагнути колективні та індивідуальні суб'єкти у процесі розроблення і реалізації політики і права. Зазначено, що ціннісні установки таких суб'єктів мають базуватися на загальнолюдських цінностях, визначених минулими поколіннями, і включати потреби сучасного суспільства. Третім елементом вказано інформаційний компонент. Дисертантка наголошує на необхідності належної узгодженості між собою політичних рішень і правових норм у чітко визначеному напрямі, що є можливим лише в результаті налагодженої комунікації між їх суб'єктами. Підкреслено, що інформація, якою вони

обмінюються, має бути достовірною, правильно опрацьованою, систематизованою. Ключову роль в цих процесах відведено комунікативній (інформаційній) політиці, яка супроводжує процеси розроблення й реалізації політики і права. Четвертим елементом суспільно-корисної моделі взаємодії політики і права названо політичну і юридичну відповідальність. Суб'єкти, які безпосередньо приймають політичні рішення і правові акти, повинні усвідомлювати свою політичну відповідальність за їхню діяльність, а в деяких випадках за певні дії повинна бути передбачена і юридична відповідальність. Ключовими показниками, що відображають взаємодію політики і права у напрямі забезпечення суспільних інтересів визначено «спільне благо», ефективність політичної діяльності та ефективність правового регулювання.

У **висновках** сформульовано найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження та концептуалізовано функціонально-телеологічне тлумачення взаємодії політики і права як наукової конструкції і практичної моделі для осмислення трансформаційних процесів в українському і польському суспільствах.

У суспільних науках недостатньо розроблена теоретико-методологічна основа дослідження взаємодії двох об'єктів. Більшість досліджень, в яких для опису процесів залучено категорію «взаємодія», стосується суб'єктів. Аналіз використання її вченими з різних галузей знань (філософії, соціології, політології, правознавства, державного управління) показав, що цією категорією зазвичай позначають зв'язок між двома і більше суб'єктами, які перебувають під впливом один одного, в результаті чого змінюються їх погляди, поведінка тощо. Взаємодія необхідна для досягнення певних цілей, яких неможливо досягти індивідуально. Взаємодія розуміється як процес, який відбувається між суб'єктами або об'єктами, зумовлений їх взаємовпливами, відзначається змінами, характеризується динамічністю. Результатом взаємодії є зміни в поведінці суб'єктів або характеристики об'єктів, що може привести як до їх розвитку, так і деградації, до розвитку чи розпаду певної системи.

Праці українських мислителів кінця XIX – початку XX століття створили основу для розробки наукової проблеми «взаємодія політики і права». Ідеї вчених цього періоду мають теоретико-методологічну цінність для сучасності, позаяк вони були сформовані в умовах суспільної трансформації. Актуальними є такі твердження учених: 1) усі явища в суспільстві взаємопов'язані; політика – це діяльне життя; право похідне від політики; забезпечення реальних потреб суспільства залежить від існування в ньому права, справедливості, правди (О. Стронін); 2) для розвитку демократії у законодавстві повинно бути закріплено політичну свободу; основою демократичної політики є знання про особливості своєї країни; наука має бути спрямована на вивчення явищ у динаміці; теорія повинна надавати науково обґрунтовані практичні рекомендації (М. Драгоманов); 3) неможливо створити єдине поняття права, бо таких понять декілька; необхідна загальна теорія права; розвивати потрібно «наукову політику» і «політику права»; до вивчення суспільних явищ слід застосовувати міждисциплінарний підхід (Б. Кістяківський); 4) політика і право мають однакові основи; право – це норма суспільного життя, а політика – метод управління суспільними відносинами і прогнозування їх розвитку; важливу роль у процесі правотворення повинні відігравати юристи («право юристів»); неодмінною

складовою правотворення має бути наука права (С. Дністрянський); 5) у дослідженнях держави і права варто застосовувати дуалістичний (соціологічно-правовий) підхід; від інтерпретації (правничої чи політологічної) акта самовстановлення держави, політичного права залежить легітимність держави; вчені повинні не лише продукувати теоретичні настанови, а й розробляти практичні рекомендації (В. Старосольський); 6) теорія і практика тісно пов'язані; якби всі люди від природи були однакові й добрі, то політика була б найлегшим і найприємнішим заняттям; політика – це наука і мистецтво створення та збереження держав, державної організації суспільного життя (В. Липинський).

Тривалий час вищенаведені ідеї не були адаптовані українською наукою, позаяк комуністична влада нав'язувала догматичне розуміння політики і права, згідно з яким право вважалося залежним від політики, точніше, від волі й рішень влади. Лише з відновленням Україною незалежності сучасні вчені змогли повернути українському суспільству призабуті ідеї своїх попередників, вільно досліджувати два найважливіші суспільні регулятори – політику і право та пропонувати концепції їх взаємозв'язку. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили, зокрема, вчені Інституту держави і права імені В. М. Корещького НАН України. Різноманітні аспекти взаємовпливу політики і права розкривають і політологи, і юристи, причому останні є представниками різних галузей права – теорії держави і права, конституційного, адміністративного, міжнародного, кримінального. Ними напрацьовані теоретико-методологічні рекомендації для всебічного дослідження взаємодії політики і права: обґрунтування необхідності застосування міждисциплінарного підходу; визначення соціального натуралізму як спільної основи політики і права; розгляд практичної взаємодії політики і права крізь призму їх суб'єктів; визначення взаємодії політики і права як об'єкта вивчення нового наукового напрямку – правової політології.

Сучасні польські вчені свої концепції взаємозв'язку політики і права також засновують на ідеях, розроблених наприкінці XIX – на початку XX століття. Найвідомішою є концепція «політики права» Л. Петражицького. Польським науковцям, незважаючи на комуністичну владу з її баченням залежності права від політики, вдавалося відстоювати право на наукову позицію, відмінну від офіційної. Відтак пошук взаємозв'язків між політикою і правом не припинявся упродовж існування комуністичного режиму, на відміну від того, як це відбулося в Україні. Найбільшого розвитку набув один із видів політики права – політика правотворення, яка є надзвичайно важливою в умовах суспільної трансформації в даний період. Правотворення зазвичай є об'єктом аналізу юристів, які увагу акцентують на його юридичних і технологічних аспектах. З'ясування сутності поняття «політика правотворення» показує, що правотворення повинно аналізуватися також політологами задля пошуку механізмів поліпшення основ політики, від якої значною мірою залежать значення і роль права. Сучасні польські вчені визнають: правотворення має політичну основу; першим етапом у правотворенні є прийняття політичного рішення про необхідність змін окремих правових норм чи розроблення нового проекту правового акта; якість права залежить від політики, яка супроводжує і спрямовує цей процес.

У деяких українських і польських публікаціях політику ототожнюють із практичною діяльністю політиків (діяльнісний, процесуальний, динамічний підходи), а право – з набором ідей, цінностей (природно-правовий, аксіологічний, нормативний, статичний підходи). В такому випадку право сприймається як стабільніший регулятор, що впорядковує суспільні відносини на основі принципу справедливості, а політика – як діяльність, в основі якої лежать приватні інтереси осіб, які хочуть отримати чи утримати владу. У результаті такого поєднання підходів у суспільстві поширюється ідея про необхідність домінування права над політикою. Причому у цій версії зв'язку між політикою і правом більшість дослідників право ототожнюють з позитивним правом.

Найбільш науково обґрунтованим і доцільним для суспільства, яке перебуває в процесі трансформації, є підхід, відповідно до якого політика і право повинні розглядатися як рівнозначні регулятори, що взаємодіють задля виконання спільних функцій і завдань у суспільстві – досягнення загального добра, справедливості, користі для всіх. Решта версій, зокрема про домінування одного з явищ – політики над правом або права над політикою, відображають авторитарну, тоталітарну або стабільну демократичну, правову державу відповідно.

Вивчення взаємодії політики і права повинно ґрунтуватися на певних правилах. Насамперед необхідно: визначити однакові або схожі аспекти двох явищ, які планується дослідити (форму, зміст, процес); обрати підхід, який становитиме основу дослідження (ціннісний, комунікативний, інституційний, процесуальний, функціональний тощо). Обов'язковими методологічними підходами і принципами ґрунтового дослідження взаємодії політики і права є: міждисциплінарний підхід (політичні рішення і правові акти є об'єктами вивчення політичної і юридичної наук, тому використовувати необхідно надбання і методи обох наук); теоретико-практичний підхід (для ґрунтового дослідження важливо не лише визначити теоретичне співвідношення понять, а й з'ясувати особливості взаємодії політики і права на практиці, в результаті чого верифікованими і точнішими стануть теоретичні визначення); принцип об'єктивності (об'єктивність ґрунтується на застосуванні однакового чи схожого підходу до обох досліджуваних явищ, з'ясуванні позитивних та негативних аспектів взаємодії політики і права на основі реальних фактів, а також на визначенні істотних чинників цієї взаємодії; натомість суб'єктивний підхід полягає в одночасному застосуванні різних підходів до двох явищ, їх однобічному тлумаченні, наприклад ототожненні політики з боротьбою за владу, а права – із законодавством, в результаті чого стверджується, що політика повинна підпорядковуватися праву); принцип конкретизації (необхідно вказувати, про який вид політики, яке праворозуміння йдеться та в яких умовах відбувається ця взаємодія – тоталітаризму, авторитаризму, демократії чи трансформації тощо).

Дослідження взаємодії політики і права на двох рівнях – теоретичному та емпіричному – дає змогу сформулювати визначення трьох ключових категорій з використанням функціонально-телеологічного підходу. Відповідно до нього політика – це сукупність публічних і непублічних найоптимальніших для країни політичних рішень, які визначають напрям розвитку кожної суспільної сфери та країни загалом, розроблені на основі справжніх інтересів громадян і метою яких є мінімізація

конфліктів у суспільстві, забезпечення гідних умов життя якомога більшої кількості громадян; право – це сукупність правових норм, а також поширених у певному суспільстві правил поведінки, які не заборонені органами влади, спільною метою яких є встановлення й підтримання в країні справедливості, рівності, порядку; взаємодія політики і права – це взаємовплив політичних рішень і правових норм, спільною метою яких є ефективне управління суспільними справами.

Взаємодія політики і права є динамічним, безперервним процесом, який відбувається і на етапі розроблення нових політичних рішень та правових норм, і на етапі їх реалізації. У процесі розроблення політики і права враховуються наявні рішення і чинні норми, а в процесі їх реалізації може виникнути потреба у прийнятті нових рішень і актів. Взаємодія політики і права, тобто взаємовплив політичних рішень і правових норм, відбувається завдяки суб'єктам, що беруть участь у переговорах, консультаціях, обговореннях щодо врегулювання певної суспільної проблеми, в ході яких відбувається обмін інформацією, що врешті приводить до зміни їх поглядів і поведінки та дістає відображення у змісті політики і права.

Політика і право, з одного боку, є найважливішими регуляторами, що визначають напрям трансформації, а з іншого – самі зазнають значних змін. Для визначення взаємодії політики і права необхідно знати умови, в яких вона відбувається, а також хто і що має на неї найбільший вплив. Аналіз теоретичних підходів українських і польських вчених до розуміння трансформації показує: категорія «трансформація» згадується в дослідженнях, присвячених проблемам соціальних змін, політичного розвитку, переходу, транзиту, модернізації, демократизації, глобалізації; поняття «суспільна трансформація» і «трансформація суспільства» є синонімами; поширеним підходом до вивчення трансформації є процесуальний; трансформація, як правило, сприймається як процес зміни одного стану іншим та відзначається такими характеристиками, як тривалість і непередбачуваність; для успішної трансформації політичної і правової систем величезне значення має якість і функціональність еліти. Низка теорій і концепцій українських і польських вчених відображають особливості суспільної трансформації в цих країнах. Серед них: концепція бінарної трансформації, теорія патримоніалізму, теорія інституційної пастки, нормативно-особистісна концепція; теорія переходу, теорія соціальних змін, концепція культурної травми, концепція державного інтересу. Ці характеристики двох суспільств означають, що формування і реалізацію політики і права в Україні та Республіці Польща неможливо пояснити в межах теорій, створених на основі досвіду інших демократичних країн. Аналізувати необхідно конкретні випадки прийняття політичних рішень і правових актів, встановлювати чинники і суб'єктів, які мають вплив у цих суспільствах.

Значна роль у розробленні й реалізації політики і права належить колективним суб'єктам (парламентові, уряду, президентові, конституційному суду, політичним партіям). На особливу увагу, з політологічної точки зору, заслуговують політичні партії як суб'єкти, що присутні майже на всіх рівнях, етапах, формах взаємодії політики і права. Функціями політичних партій є: вивчення нагальних інтересів суспільства; опрацювання їх та узгодження між собою; представлення в органах влади; відстоювання суспільних інтересів у політичних рішеннях і правових актах;

контроль за їх повноцінною реалізацією тощо. Вивчення українського і польського досвіду показало, що зазначені функції для сучасних політичних партій є другорядними. Першою і найважливішою функцією вони вважають електоральну, тобто отримання владних повноважень. За оцінками громадян, політичні партії часто відстоюють інтереси окремих осіб чи груп замість суспільних інтересів. Довіра українського і польського суспільства до партій (в Україні 352 партії, в Республіці Польща – 85) в останні роки в середньому становить близько 20 %. Ліквідація партій чи зменшення їх впливу на політику і право автоматично не приведуть до кращого забезпечення суспільних інтересів. Змінювати необхідно свідомість і культуру всіх громадян, розуміння призначення політики і права в суспільстві.

Емпіричний рівень дослідження показав, що може існувати декілька варіантів взаємодії політики і права – належна, недостатньо належна, неналежна. Аналіз практики регулювання суспільно-політичних об'єктів, які останнім часом привертають увагу українського суспільства (форма державного правління, парламентська більшість, виборча система), ілюструє неналежну взаємодію політики і права як на етапі розроблення, так і на етапі їх реалізації. Суб'єкти політики і права, які мали вплив на ці процеси, здебільшого дбали про збільшення власних владних повноважень, а не про ефективне управління суспільними справами. Аналіз причин, суті, наслідків змін до українського законодавства щодо вищевказаних об'єктів показав, що своїми рішеннями і діями суб'єкти політики і права знизили цінність права в суспільстві ще на етапі його розроблення і прийняття. Політика як стратегічна програма розвитку окремих сфер і країни загалом (policy) була замінена на інший вид політики – політику як боротьбу за владу (politics), яка може домінувати лише до виборів.

Неналежне ставлення парламентаріїв до ролі законів у політичних процесах демонструють, зокрема, часті зміни форми державного правління і виборчої системи. За роки існування Конституції України (28 червня 1996 р. – 28 червня 2019 р.) зміни вносилися 8 разів, з них 3 – стосувалися форми державного правління. За 28 років незалежності України майже перед кожними парламентськими виборами вносилися зміни до виборчого законодавства, в тому числі 4 рази змінювали виборчу систему. Аналіз змін свідчить про те, що суб'єкти політики і права закон сприймають як інструмент для забезпечення їхніх інтересів, а не правовий акт, що встановлює стабільні правила гри. Для прикладу: за роки існування Конституції Республіки Польща (2 квітня 1997 р. – 2 квітня 2019 р.) зміни вносилися лише 2 рази і не стосувалися перерозподілу повноважень між гілками влади. Виборча система на виборах до Сейму за 30 років незалежності Республіки Польща не змінювалася жодного разу. Проте упродовж цього періоду декілька разів змінювали метод розподілу мандатів та прохідний бар'єр. Інколи зміни були викликані об'єктивними потребами (поліпшити виборчий процес), а почасти – суб'єктивними (отримати більшу кількість мандатів для певних політичних сил).

Для унеможливлення домінування у політиці й праві егоїстичних інтересів певних суб'єктів українське і польське законодавства закріпили для громадян значну кількість форм участі в управлінні суспільними справами, в тому числі можливості впливати на зміст політичних рішень і правових актів. Взаємодію політики і права

щодо регулювання участі громадян в управлінні суспільними справами можна охарактеризувати як належну на етапі розроблення політики і права, але недостатньо належну на етапі їх реалізації. Передбачені конкретні форми участі громадян в управлінні суспільними справами: звернення до органів влади з пропозиціями, скаргами, петиціями; доступ до публічної інформації; участь у публічних слуханнях, громадських радах, робочих групах тощо. Український і польський досвід показує, що законодавство здебільшого на належному рівні закріплює права громадян, відповідно вони можуть впливати на розроблення державної політики і правових актів. Вдосконалення нині потребують механізми реалізації цих прав, які б забезпечували врахування звернень громадян в остаточних рішеннях органів влади.

Розуміння індивідуальними суб'єктами (політиками, політичними діячами, політологами, політтехнологами, юристами-вченими, юристами-практиками, громадянами) суті й ролі політики і права в суспільстві також значно впливає на результат їх взаємодії – забезпечення інтересів окремих індивідів всупереч інтересам суспільства або ж забезпечення суспільних інтересів. Серед суб'єктів, які мають безпосередній вплив на розроблення і реалізацію політики та права в державі, особливе місце має належати політологам і юристам. Вони повинні стати тими фаховими посередниками між владою і суспільством, які продемонструватимуть функціональний підхід до політики і права й надаватимуть практичні рекомендації щодо досягнення основної мети їх взаємодії – забезпечення суспільних інтересів. Таке завдання випливає із сутності професії політолога і юриста, що накладає на них обов'язок у своїй діяльності бути об'єктивними та сприяти ефективному розвитку суспільства, а не окремих груп.

Теоретико-практичний аналіз регулювання певних суспільно-політичних об'єктів (форми державного правління, парламентської більшості, виборчої системи) й колективних та індивідуальних суб'єктів, що брали участь у цих процесах, дає можливість описати реальні моделі взаємодії політики і права – партикулярну в Україні й корпоративну в Республіці Польща. Моделі визначаються на основі явищ, які домінують у цих процесах, що відображено за допомогою спеціальних термінів політичної і юридичної наук. Це, зокрема: політична імітація, політична мімікрія, політична доцільність, політизація права, політична інструменталізація права, уявний конституціоналізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий фетишизм, юридизація життя, інфляція права. Аналіз проявів і наслідків зазначених явищ в українській і польській теорії та практиці дав можливість визначити основні складові належної моделі взаємодії політики і права. Суспільно корисна модель взаємодії політики і права обов'язково має включати наукову основу, ціннісну складову, інформаційно-комунікативний компонент, політичну і юридичну відповідальність. Показниками, які відображають цю модель, є: спільне благо, ефективність політичної діяльності, ефективність правового регулювання.

Незначний вплив наукового обґрунтованих рекомендацій учених на рішення про вибір форми державного правління, способи формування парламентської коаліції, тип виборчої системи веде до зниження якості політики і права, зростання кількості політичних рішень і правових норм, які не врегульовують нагальні проблеми, а навпаки, їх провокують. Урахування висновків наукових досліджень

щодо формулювання термінів у законодавстві, вдосконалення механізму реалізації політичних рішень і правових норм свідчить, що практика може стати ближчою до теорії. Наприклад, удосконалення механізму звернень громадян доводить: що звернення поступово стають інститутом, здатним виконувати описані в теорії функції: об'єктивно інформувати владу про наявні суспільні проблеми; захищати інтереси громадян, громади, суспільство; знаходити найоптимальніші шляхи врегулювання суспільних проблем.

Наближенню реальної моделі взаємодії політики і права в Україні до суспільно корисної сприятимуть: запровадження у вищих закладах освіти дисципліни «Правова політологія», яка комплексно підходить до вивчення двох явищ; збільшення наукових досліджень таких видів політики, як політика правотворення та політика реалізації права; розробка Довідника кваліфікаційних характеристик професії «політолог»; створення наукової платформи, де буде розміщено електронні версії досліджень українських науковців із зазначенням виду політики і галузі права, для яких ці дослідження можуть стати корисними; запровадження моніторингу діяльності зареєстрованих політичних партій щодо дотримання ними законодавства, поліпшення механізмів притягнення їх до відповідальності; уніфікація розміщення рубрик «Звернення громадян» і «Доступ до публічної інформації» на сайтах органів публічної влади, що спрощуватиме громадянам пошук необхідної інформації і оформлення звернень; запровадження складнішої процедури для зміни конституційної форми правління і виборчої системи з метою запобігання частому необґрунтованому перерозподілу владних повноважень.

Перехід від наявних моделей до суспільно корисної моделі взаємодії політики і права стане можливим, коли теоретики і практики спільно й одночасно працюватимуть над вдосконаленням двох суспільних регуляторів. Надійною основою політики і права, їх ефективної взаємодії у напрямі забезпечення суспільних потреб та інтересів мають стати прикладні напрацювання науковців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща: монографія. Київ: Видавництво «ФОР-Подолін І.В.», 2020. 368 с.

Рецензії:

Постол О. Є. Належна узгодженість політичних рішень і правових актів – запорука ефективного розвитку країни. *Суспільно-політичні процеси*. 2020. Випуск 2 (16). С. 305–307;

Остапенко М. А. Політика і право в трансформаційний період: теорія і практика взаємодії. *Політологічний вісник*. 2020. Вип. 85. С. 252–253.

Розділи у колективних монографіях і підручнику:

2. Кукуруз О. В. Вплив виборчої системи на становлення партійної системи в Україні. *Політико-правові засади трансформації партійної системи України: монографія* / за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2016. С. 174–239.

3. Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права як евристична засада правової політології; Взаємозумовленість політичної і правової систем: концептуальний підхід. *Правова політологія: проблеми концептуалізації та інституціоналізації: монографія* / за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 57–77.

4. Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права як основа правової політології. *Правова політологія: Академічний курс: підручник* / авт. кол.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. С. 38–62.

5. Кукуруз О. В. Світова та вітчизняна наукова думка про взаємовплив політики і права. *Правова політологія: Академічний курс: підручник* / авт. кол.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. С. 63–93.

Статті в наукових фахових виданнях України з політичних наук, включаючи внесені до міжнародних наукометричних баз даних:

6. Кукуруз О. В. Політична складова кризи системи державного управління. *Держава і право: зб. наук. праць. Сер.: Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 50. С. 636–642.

7. Кукуруз О. В. Правова політика як чинник забезпечення “суспільного блага”. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2012. № 3 (13). С. 80–88.

8. Кукуруз О. В. Основні напрями забезпечення політичної відповідальності народних депутатів України. *Держава і право: зб. наук. праць. Сер.: Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 550–555.

9. Кукуруз О. В. Політико-правові механізми посилення політичної відповідальності народних депутатів України. *Держава і право: зб. наук. праць. Сер.: Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 58. С. 653–659.

10. Кукуруз О. В. Правове забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання в Україні: проблеми і перспективи. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 61. С. 467–473.
11. Кукуруз О. В. Професійні якості осіб, які здійснюють управління суспільними справами: надбання політико-правової думки. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 4. С. 303–307.
12. Кукуруз О. В. Міжнародний досвід протидії релігійній дискримінації. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 65. С. 342–351.
13. Кукуруз О. В. Політика і право в сфері релігії: сучасні тенденції в Україні. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 63. С. 331–337.
14. Кукуруз О. В. Інституційні механізми запобігання дискримінації в Україні за релігійною ознакою. *Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. № 3. С. 281–285.
15. Кукуруз О. В. Вплив виборчих систем на кількість політичних партій в Україні. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Політичні науки. 2015. Вип. 70. С. 119–131.
16. Кукуруз О. В. Взаємовплив виборчої та партійної систем: основні наукові підходи. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Політичні науки. 2016. Вип. 73. С. 101–114.
17. Кукуруз О. В. Інформаційна політика органів влади в Республіці Польща. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Політичні науки. 2017. Вип. 77. С. 43–55.
18. Кукуруз О. В. Вплив політологів на політичні процеси в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. Сер.: Політичні науки. 2017. Т. 22. Вип. 2 (29). С. 62–68.
19. Кукуруз О. Наукова основа вдосконалення політики і права як необхідна умова ефективного розвитку України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. № 2 (94). С. 232–241.
20. Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права: інформаційна складова. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Політичні науки. 2018. Вип. 81. С. 125–135.
21. Кукуруз О. В. До проблеми дослідження взаємодії політики і права. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Політичні науки. 2018. Вип. 79. С. 46–58.
22. Кукуруз О. В. Теоретико-методологічні підходи до дослідження взаємодії політики і права: сучасний український дискурс. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Сер. 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2018. Вип. 23. С. 26–31.
23. Кукуруз О. В. Взаємозв'язок контролю і відповідальності в демократичному суспільстві: теоретичні аспекти. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Політичні науки. 2019. Вип. 86. С. 285–295.
24. Кукуруз О. В. Взаємозумовленість політичної і правової систем: теоретико-методологічна основа. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Політичні науки. 2019. Вип. 84. С. 14–24.

25. Кукуруз О. В. Суспільна трансформація крізь призму діалектики і синергетики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Сер. 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2019. Вип. 25. С. 16–21.

26. Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права в Республіці Польща: емпірична модель. *Держава і право*: зб. наук. праць. Сер.: Юридичні і політичні науки. 2020. Вип. 87. С. 203–211.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з політичних наук:

27. Kukuruz O. Polityka tworzenia prawa w pracach polskich prawników: aspekty politologiczne. *Studia Politologiczne*. 2015. Vol. 38. S. 219–236.

28. Кукуруз О. В. Правові форми впливу громадян на формування політики створення законодавства: українська та польська практика. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2015. Вип. 5. С. 65–72.

29. Кукуруз О. В. Публічна політика та вплив її суб'єктів на безпеку держави. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2016. Вип. 6. С. 217–227.

30. Кукуруз О. В. Обращения граждан как элемент непосредственной демократии в Украине. *Studia Politologiczne*. 2017. Vol. 44. S. 220–236.

31. Кукуруз О. В. Інформаційна політика президентів Російської Федерації і Республіки Польща щодо України. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип. 8. С. 41–50.

32. Кукуруз О. В. Трансформація общества: теоретико-методологические подходы украинских ученых. *Studia Politologiczne*. 2019. Vol. 52. S. 88–98.

33. Kukuruz O. The political reasons for the constitutional changes in Ukraine and the Republic of Poland. *Studia Politologiczne*. 2020. Vol. 56. S. 158–170.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

34. Кукуруз О. В. Політолог і юрист як суб'єкти реформування політико-правової системи України. *Віче*. 2010. № 7 (268). С. 11–13.

35. Кукуруз О. В. Роль еліти в реформуванні політичних систем України і Польщі в контексті теоретичної спадщини В. Липинського. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2011. Вип. 1. С. 27–34.

36. Кукуруз О. В. Реалізація політики і права політико-управлінською елітою України. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2012. Вип. 2. С. 35–41.

37. Кукуруз О. В. Роль держави у забезпеченні потреб та інтересів людини в Україні. *Віче*. 2013. № 22. С. 19–21.

38. Кукуруз О. В. Державна політика забезпечення міжетнічного консенсусу в суспільстві. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2013. Вип. 3. С. 145–150.

39. Кукуруз О. В. Політичні чинники створення права: сучасні тенденції в Україні та Польщі. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2014. Вип. 4. С. 158–164.

40. Кукуруз О. В. Політика створення законодавства в Україні: основні принципи. *Правова держава*: щорічник наук. праць. 2016. Вип. 27. С. 416–424.

41. Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права в працях вчених Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. *Політологічні та правничі студії суспільно-політичних процесів ХХ – початку ХХІ ст.*: зб. наук. праць до ювілею д-ра

політ. наук, проф. В. П. Горбатенка / ред.-упор. С. Рудницький. Житомир: ФОП Євенок О.О., 2017. С. 149–156.

42. Кукуруз О. В. Інститут звернень громадян у Республіці Польща: політико-правові аспекти. *Правова держава*: щорічник наук. праць. 2017. Вип. 28. С. 445–453.

43. Кукуруз О. В. Трансформаційні процеси в наукових підходах польських вчених. *Правова держава*: щорічник наук. праць. 2019. Вип. 30. С. 458–464.

44. Кукуруз О. В. Політика і право в працях українських вчених кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Правова держава*: щорічник наук. праць. 2020. Вип. 31. С. 458–464.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

45. Кукуруз О. В. Політична і правова культура політологів. *Шості юридичні читання*: матер. міжнар. наук. конф. (м. Київ, 22–23 квітня 2010 р.). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. С. 325–326.

46. Кукуруз О. В. Проблеми правового регулювання міжфракційних переходів народних депутатів України. *Принципи верховенства права і законності: проблеми реалізації в правотворенні та правозастосуванні*: зб. матер. Круглого столу молодих учених (м. Київ, 18 травня 2010 р.) / відп. ред. В. П. Горбатенко. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. С. 46–50.

47. Кукуруз О. В. Політична доцільність як складова державотворення і правотворення в Україні. *Проблеми державотворення і правотворення в умовах модернізації України*: матер. всеукраїнської наук. конф. молодих вчених, присвяченої 20-й річниці незалежності України (м. Київ, 16 червня 2011 р.). Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 23–27.

48. Кукуруз О. В. Поняття “суспільне благо” в контексті реалізації правової політики. *Політична наука в епоху суспільних перетворень: потенціал і його реалізація*: матер. міжнар. наук.-теорет. конф. (XXV ювілейні Харківські політологічні читання). Харків: ХАП, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2012. С. 43–44.

49. Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права у процесі впорядкування суспільних відносин. *Політологічні читання пам'яті професора Богдана Яроша*: зб. наук. праць. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2012. С. 38–39.

50. Кукуруз О. В. Періоди збільшення кількості політичних партій в Україні: основні причини. *Політичні партії і вибори в Україні*: матер. міжнар. круглого столу за участю українських і польських науковців (м. Київ, 26 червня 2015 р.) / наук. ред. І. О. Кресіна; упоряд. В. П. Горбатенко. Київ: Логос, 2016. С. 134–139.

51. Кукуруз О. В. Особливості створення і припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України VIII скликання. *V Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. С. 102–110.

52. Кукуруз О. В. Правові форми діяльності політичних партій у Верховній Раді України. *Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 281–289.

53. Кукуруз О. В. Політика як мистецтво державотворення в науковій спадщині В'ячеслава Липинського. *Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 135-й річниці від дня народження В. Липинського* / за ред. В. І. Бортнікова, В. В. Бусленка, А. Г. Шваба. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 123–128.
54. Кукуруз О. В. Міждисциплінарний підхід до вивчення об'єктів політичної науки. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспір. (м. Чернівці, 10 квітня 2017 р.). Чернівці: Букрек, 2017. С. 42–45.
55. Кукуруз О. В. Вплив політологів на політичні процеси в Україні. *Соціальні та політичні трансформації у Центральній та Східній Європі (1917–2017): чинники, досягнення, проблеми*: програма та тези міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 28–29 червня 2017 р.) / відп. ред. О. І. Брусиловська. Одеса: Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2017. С. 65.
56. Кукуруз О. Політика права Л. Петражицького для сучасної юридичної науки. *Майбутнє науки в обрїях права*: зб. наук. праць: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Київ, 5 грудня 2018 р.). До 100-річчя НАН України / ред. колегія: Н. М. Пархоменко (голова), О. О. Малишев (заступник голови) та ін. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 115–118.
57. Кукуруз О. Напрями досліджень контролю і відповідальності в польській науковій літературі. *Конституційно-правове забезпечення та європейські стандарти контролю у сфері діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування*: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 11 грудня 2018 р.) / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка. Київ: Юридична думка, 2018. С. 277–282.
58. Кукуруз О. В. Форми впливу політичних партій на формування політики і права в сучасній Україні. *Політичні партії і громадські рухи в перехідних суспільствах: політико-правовий та історико-правовий аспекти*: матер. міжнар. круглого столу (м. Київ, 29 березня 2018 р.) / ред. колегія: І. Усенко, Т. Бондарук, П. Петночка. Київ, 2018. С. 28–33.
59. Кукуруз О. В. Суспільно корисна взаємодія політики і права: наукова складова. *Auctoritate magis quam imperio: Юридична наука у громадянському суспільстві*: зб. наук. праць: матер. X міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 жовтня 2019 р.). До 70-ліття Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України / ред. колегія: Н. М. Пархоменко (голова), О. О. Малишев (заступник голови), А. М. Гурова (секретар), В. К. Малолітнева, П. С. Демченко. Київ, 2019. С. 27–30.

АНОТАЦІЇ

Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща. – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021.

У монографії на основі міждисциплінарного підходу комплексно проаналізовано політику і право як два важливі суспільні регулятори, які мають спільну мету – ефективний розвиток суспільства. До дослідження їх взаємодії залучено теоретичні, методологічні й прикладні напрацювання українських і польських науковців. Запропоновано авторський функціонально-телеологічний підхід до понять «політика», «право», «взаємодія політики і права». Переосмислено роль колективних та індивідуальних суб'єктів у процесі розроблення і реалізації політики та права. Розглянуто їх взаємодію на прикладі таких суспільно-політичних об'єктів як форма державного правління, парламентська коаліція, виборча система. Визначено партикулярну і корпоративну моделі взаємодії політики і права в Україні та Республіці Польща. Розкрито такі їх основні показники, як політична імітація, політична доцільність, уявний конституціоналізм, політична інструменталізація права, інфляція права. Запропоновано суспільно корисну модель взаємодії політики і права, іманентними складовими якої визначено: наукову основу, ціннісну складову, інформаційно-комунікативний компонент, політичну і юридичну відповідальність. Доведено, що належна взаємодія політики і права можлива як результат максимального зближення їх практичного і теоретичного рівнів на основі науково обґрунтованих рекомендацій.

Ключові слова: політика, право, взаємодія політики і права, суспільна трансформація, публічна політика, публічне право, суб'єкти політики і права, об'єкти політики і права, моделі взаємодії політики і права.

Кукуруз О. В. Взаимодействие политики и права в процессе общественной трансформации в Украине и Республике Польша. – Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Институт государства и права имени В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2021.

В монографии на основе междисциплинарного подхода комплексно проанализированы политика и право как два важных общественных регулятора, имеющих общую цель – эффективное развитие общества. К исследованию их взаимодействия привлечены теоретические, методологические и прикладные разработки украинских и польских ученых. Предложен авторский функционально-телеологический подход к понятиям «политика», «право», «взаимодействие политики и права». Переосмыслена роль коллективных и индивидуальных субъектов в процессе разработки и реализации политики и права. Рассмотрено их взаимодействие на примере таких общественно-политических объектов, как форма государственного правления, парламентская коалиция, избирательная система. Определены

партикулярная и корпоративная модели взаимодействия политики и права в Украине и Республике Польша. Раскрыты такие их основные показатели, как политическая имитация, политическая целесообразность, мнимый конституционализм, политическая инструментализация права, инфляция права. Предложена общественно полезная модель взаимодействия политики и права, имманентными составляющими которой определены: научная основа, ценностная составляющая, информационно-коммуникативный компонент, политическая и юридическая ответственность. Доказано, что надлежащее взаимодействие политики и права возможно как результат максимального сближения их практического и теоретического уровней на основе научно обоснованных рекомендаций.

Ключевые слова: политика, право, взаимодействие политики и права, общественная трансформация, публичная политика, публичное право, субъекты политики и права, объекты политики и права, модели взаимодействия политики и права.

Kukuruz O. Interaction of policy and law in the process of social transformation in Ukraine and the Republic of Poland. – Monograph.

Thesis for the degree of Doctor of Political Sciences on a specialty 23.00.02 – Political Institutes and Processes. V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The monographic research based on an interdisciplinary approach, comprehensively analyzes policy and law as two important social regulators that have a common aim – the effective development of society. The study of the interaction of policy and law involves the work of Ukrainian and Polish scholars of two transformational periods – the late XIX – early XX centuries and the end of XX – early XXI centuries.

Based on the functional-teleological approach, policy is defined as a set of public and non-public most optimal political decisions for the country, which determine the development programs of each social sphere and the country as a whole, developed on the basis of true social interests, whose aim is to minimize conflicts in society, to provide decent living conditions for as many citizens as possible.

The concept of “interaction of policy and law” is defined as the interaction of political decisions and legal norms, the common aim of which is the effective management of public affairs. The interaction of policy and law is characterized: as a dynamic, continuous process of development and implementation of political decisions and legal norms; as a mechanism for coordinating the theoretical and practical levels of functioning of policy and law – at the first level the essences of policy and law interact (concepts of policy and law), at the second level – political decisions and legal norms in specific processes (development, adoption, implementation); as a combination of efforts of collective and individual actors involved in negotiations, consultations, discussions on the settlement of certain social problems in which information is exchanged, which ultimately leads to a change in their views and behavior and is reflected in the content of policy and law.

The scientific ideas of modern Ukrainian and Polish scientists on social transformation are systematized. In order to more effectively regulate public relations in times of instability, it is recommended to pay more attention to the harmonization of policy types with relevant

branches of law. The possibilities of collective and individual subjects in solving social problems by means of policy and law, including their role in the development of political decisions and legal acts, are identified. Two factual approaches to understanding the profession of “political scientist” are proposed – professional – professional and dilettantish.

Consideration of the practical level of interaction between politics and law is carried out on the example of public policy and public law. The interaction of political decisions and legal norms in the process of regulating issues related to the form of government, parliamentary coalition and electoral system is analyzed. Based on a comparison of individual situations that occurred in both Ukraine and the Republic of Poland, quantitative and qualitative characteristics of political and legal phenomena and processes are provided.

Causal models of interaction between policy and law in Ukraine and the Republic of Poland have been created. It was found that the characteristic phenomena that constantly accompany the process of interaction between policy and law in Ukraine are political mimicry, political imitation, political expediency, legal nihilism, legal idealism, and their consequence – imaginary constitutionalism. The model of interaction between policy and law in Ukraine is called particular. Typical phenomena that accompany the process of interaction between policy and law in the Republic of Poland are the politicization of law, political instrumentalization of law, legal fetishism. The consequences of such interaction are the legalization of life and the inflation of law, which reduces the value of law in society. The model of interaction between policy and law in the Republic of Poland is called corporate.

The conceptual scheme of proper interaction of policy and law is substantiated, which is designed to minimize the selfish (particular, corporate) aspirations of certain actors and indicate ways to ensure maximum benefit for the whole society. The immanent elements of this socially useful model of the interaction of policy and law are the scientific basis, the value component, information and communication parts, political and legal responsibility. To put into practice a socially useful model of the interaction of policy and law, it is recommended to pay more attention at the theoretical level to its main indicators. Among such indicators are, in particular, “common good”, effectiveness of political activity, effectiveness of legal regulation.

Key words: policy, politics, law, interaction of policy and law, social transformation, public policy, public law, subjects of policy and law, objects of policy and law, models of interaction of policy and law.